

De la fantasia del somni a l'equilibri espiritual
Da fantasia do sonho ao equilíbrio espiritual
From Dream Fantasy to Spiritual Balance

Anna Isabel PEIRATS NAVARRO¹

Resum: En aquest article es reflexiona al voltant del sentit que s'atorga als somnis en la literatura medieval. En primer lloc, es distingeix el somni en sentit estricte de la visió o somni revelador de garantia espiritual, que implica un canvi de conducta. Des dels textos sagrats, la Bíblia i els Sants Pares, es fa palès com el somni alligador prové dels dissenys divins, mentre que el somni dolent té el seu origen en el maligne. La influència del somni preocupa a tots els vessants de la societat medieval, fins al punt que els moralistes recomanen estar alerta i no deixar pas a la influència dels perills de la nit. En la literatura, des de l'experiència del *Somnium Scipionis* contat per Macrobi al llibre sisé *De Republica* de Ciceró, o les visions al·legòriques del *Roman de la Rose*, les concomitàncies quant a contingut, estructura, forma i recursos retòrics són recurrents en obres com *Il Corbaccio* de Boccaccio, el *Livre des Lamentations de Matheolus* i l'*Spill* de Jaume Roig.

Abstract: In this article we reflect on the meaning given to dreams in medieval literature. First, the dream is distinguished in the strict sense of the vision or dream revealing spiritual guarantee, which implies a change in behavior. From the sacred texts, the Bible and the Holy Parents, is reflected that the pleasing dream comes from the divine designs, while the bad dream has its origin in the evil one. The influence of sleep is a concern for all aspects of medieval society, to the point that moralists recommend being alert and not giving way to the influence of the dangers of the night. In the literature, from the experience of the *Somnium Scipionis* compiled by Macrobio in the sixth book of *De Republica* of Ciceron, or the romanic views of the *Roman de la Rose*, the relations regarding content, structure, form and rhetorical resources are recurring in works such as

¹ Prof. Dra. de la Universidad Católica de Valencia San Vicente Mártir, València, España.
Site: <https://www.ucv.es>. E-mail: anna.peirats@ucv.es.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

Il Corbaccio of Boccaccio, the *Livre des Lamentations* of Matheolus and the *Spill* of Jaume Roig.

Paraules clau: Somni – Visió espiritual – Fantasia – *Spill* – *Matheolus* – *Il Corbaccio*.

Keywords: Dream – Spiritual vision – Fantasy – *Spill* – *Matheolus* – *Il Corbaccio*.

ENVIADO: 13/04/2017

ACEPTADO: 21/05/2017

Des de l'antiguitat² la interpretació i el sentit dels somnis, així com l'efecte mateix de dormir, han despertat la inquietud no només dels filòsofs, sinó també dels metges i dels teòlegs. El somni, entès en sentit estricte com “l'acció de dormir” es complementa amb la “representació onírica”, de vegades amb caràcter premonitori; d'altres, com a teràpia i remei contra una imminent catàstrofe.

Siga com siga que entenguem el somni, es tracta d'un estat que allunya l'ésser humà de la visió real i conscient de l'entorn. En aquest sentit, tant la Filosofia, com la Medicina i la Teologia han anat confluint al llarg dels segles en teories diverses que associen l'estat oníric del somni a una experiència no gens fàcil d'explicar. A més a més, les creences populars i les supersticions en aquest vessant han assumit un pes específic considerable en la interpretació de les visions nocturnes, que han eclipsat en gran mesura les opinions dels experts. Només cal parar esment, a mode d'exemple, als comentaris dels qui consideren, posem per cas, que si en el somni es veu el color roig s'augura una desgràcia, o que qui somia en morts “sabrà de vius”.

Seria inabastable i allunyat de l'objectiu d'aquestes pàgines establir les directrius del folklore popular que envolten la dimensió onírica. Però tot just superat el llindar de les creences populars, ens endinsarem en el context científic associat al somni i a l'ensomni³, tenint en compte que els textos

² Aquest article s'emmarca en el grup d'investigació núm. 188 del Departament de Llengua i Literatura de la Universitat Catòlica de València i dins del grup de recerca de *l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA* (ISIC-2012-022) de la Universitat d'Alacant.

³ Pel que fa a la definició del terme somni (fet de dormir) o ensomni (fets que ocorren durant el somni) vegeu Suárez De la Torre (1973, pp. 279-311).

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

bíblics, hagiogràfics i patrístics són una font inesgotable de recursos per a explicar el fenomen que s'esdevé, per excel·lència, durant la nit. Així, el somni serà un element indispensable per tal d'aconseguir efectes terapèutics, que triomfe el bé i es produísca un canvi de conducta.

Tot amb tot, caldrà diferenciar entre somnis bons i somnis dolents, segons qui somia o qui aparega en el somni. En la història profunda creada, qui i què comunica, quan i per què seran els grans enigmes a resoldre: potser es tracta d'un missatge diví, d'un esperit savi que adoctrina i aporta una experiència terapèutica; o, fins i tot, el maligne, el dimoni i la temptació carnal que cal defugir, des del propòsit de vida orientada a la salvació de l'ànima de l'home medieval. En ambdues direccions el fons comú és transparent: el somni és un recurs didàctic en els textos literaris medievals, així com en els escrits dels moralistes.

D'acord amb la influència exercida per la Filosofia i la Medicina, els curadors de les ànimes (els teòlegs) i els pintors de la realitat (els escriptors medievals) avancen en un camí que té una destinació única: ensenyar a l'home medieval que tot bé espiritual i tota visió terapèutica precedeix de Déu, mentre que qualsevol al·lucinació o malson que pertorba l'esperit és obra del mal i pertany al món de les tenebres i de la foscor atterridora.

A més a més, la literatura permet que augmente l'interés pels somnis, ja que els textos medievals són un instrument de ficció en nombrosos textos de la literatura universal. Ens centrarem en textos literaris representatius de la literatura escrita en llatí, en francès, en català i en italià, respectivament: el *Somnium Scipionis* contat per Macrobi al llibre VI del *De Republica* de Ciceró, el *Livre des lamentations du Matheolus* de Jean Lefèvre, l'*Spill* de Jaume Roig i *Il Corbaccio* de Boccaccio, que són exemples de com resulta de valuosa l'experiència del somni i de les visions nocturnes, els deliris o les fantasies per tal d'aconseguir un canvi de conducta en qui experimenta aquest estat.

Abans d'entendre el rerefons dels textos medievals cal parar esment en el pes específic que les visions oníriques adquirixen en els textos bíblics i patrístics, ja que el somni profètic o transmissor de designis divins és un tòpic en la Bíblia i és concebut com un do diví. Són molts els personatges que reben en somnis la presència de Déu, des del mateix mite de la creació de la dona (Gn 2, 21), en

què Déu infon un somni profund a Adam i, en despertar, s'adona que Déu li ha creat una companya, Eva, fet que dona lloc a l'inici de tota la humanitat.

Abimèlec va tindre un somni en què Déu li va anunciar que moriria, perquè la dona amb qui s'havia unit era ja casada (Gn 20, 3); Jacob va tindre un somni en què veia una escala que estava recolzada a terra i arribava al cel, per on pujaven i baixaven els àngels (Gn 28, 12); Josep va tindre un somni, que va provocar la ira dels seus germans, segons el qual el sol, la lluna i onze estels li feien reverències (Gn 37, 9); Gedeó va escoltar que en el campament enemic un soldat contava un somni d'un pa de civada que rodava fins al campament i que topava contra una tenda, que significava que Déu, segons Gedeó, els entregaria el campament madianita (Jt 7, 13-15). Altres testimonis de l'Antic Testament són: el somni de Salomó (1 Re 3, 5-15); la visió d'Isaïes (Is 6, 1-13), la d'Ezequiel (Ezeq 1, 4; 3, 3); la visió dels ossos secs (Ezeq 37, 1-14) i els somnis aterridors en la vida de Daniel (Dn 1, 17-2,47; 4, 1; 5, 30).

A més a més, i pel que fa al caràcter allisonador dels somnis destaca Jb 33, 14-18, així com Pr 20, 13, on es recomana no entregar-se al somni, perquè hom seguirà sent sempre pobre. Cal estar despert, vigilant, perquè preocupar-se pel menjar lleva la son, no deixa dormir; qui menja massa tindrà malestar, insomni i qui menja de manera moderada tindrà un somni saludable (Ecl 31, 1).

Un altre exemple de somni bíblic en el Nou Testament és el de Josep, a qui se li anuncia en somnis que el fill que espera Maria és obra divina, així com la visió i conversió de sant Pau (Ac 9, 3-9). En aquest sentit, la tradició de les visions en somnis i el gust pel vessant oníric es reafirmen amb els Pares de l'Església, com és el cas de sant Agustí, en *Genesi ad litteram liber duodecim* (Balbino, 1957), però fins ben entrat el segle XII qualsevol afirmació sobre el somni té una consideració en tant que mètode de contacte directe amb Déu.

Tot i això, els somnis en què el protagonista inspirador és el malèfic són molts més que els que suposen una comunicació espiritual. Així es pot evidenciar tenint en compte les tipologies del somni, que reserven un lloc destacat per als somnis d'inspiració diabòlica, entre les quals cal destacar sant Tertul·lià (*De anima*, PL 47, 1), en què es fa palès que les visions en què Déu es comunica directament amb qui somia són únicament reservades a individus respectables, escollits per la seua vida exemplar; per la qual cosa hom pot distingir entre "somnia veritatis" i "somnia falsas", segons si poden revelar o no el destí.

Per a Agustí d'Hipona els somnis falsos estan motivats per una ànima pertorbada i influenciats pel dimoni, mentres que els somnis vertaders (entre els quals distingeix entre somnis clars i somnis simbòlics), estan motivats per una ànima tranquil·la. De la mateixa manera, Isidor de Sevilla apunta que el dimoni s'apodera dels somnis durant la nit i els alimenta de temptacions malèfiques, de les quals només les persones virtuoses poden resultar vencedores (Wittmer-Butsch, 1990, p. 105).

La doctrina cristiana va tindre una gran influència en la valoració del somni i en la interpretació que en la inseguretad de la nit, quan el ser humà reposa, deixa lliure la imaginació i és el moment en què apareixen els instints naturals⁴. Els perills no són escassos durant la nit, ja que aleshores el maligne és capaç d'enganyar i assetjar el ser humà.

Així, doncs, tret dels somnis experimentats per uns pocs elegits de vida virtuosa, a l'Edat Mitjana no s'havia de confiar en els somnis, perquè la figura de Satanàs podia aparèixer, fins i tot, transformat en un ser angelical, a l'espera de distorsionar les ànimes. Immersos en una experiència nocturna perillosa, els únics elements per tal de combatre la presència del maligne són la creu, les pregàries, les invocacions a la Verge⁵.

Segons el pensament medieval, calia diferenciar, doncs, el simple sopor, o somni sense valor significatiu, per a preocupar-se únicament per les visions, que no estigueren causades per malalties mentals (*phrenesis*), per preocupacions diürnes (*cogitationes*), o els somnis profètics (la *visio spiritualis*), anunciadors de garanties espirituals. A més a més, no s'ha de confondre la visió del somni en sentit estricte (Manselli, 1985) que no transcendeix i conclou amb la simple experiència nocturna. La visió espiritual, per tant, és aquella que permet

⁴ “Hora vero somni naturalis est de nocte ex eo quod spiritus retrahunt se ad interiora propter privationem lucis in aere” (Arnau de Vilanova, *apud* Garcia Ballester, 1996, p. 741).

⁵ Es van escriure, fins i tot, manuals amb activitats pietoses per tal d'augmentar la possibilitat de rebre missatgers de Déu en somnis, tot i tenint la capacitat de diferenciar-los del dimoni. El més popular d'aquests manuals fou el *Meditationes Vitae Christi* (segle XIV) per tal de posar en pràctica la meditació espiritual. Fins a tal punt tenen valor les oracions abans de dormir que es considera que Merlí va ser engendrat pel dimoni en una jove que va oblidar resar el Credo i fer el senyal de la Creu abans de dormir (Fuente, 1988).

veure's reflectit en un espill en el qual poder veure's contemplat com a model de conducta i de vida⁶.

Així, doncs, des del vessant de la medicina, es considera que els somnis incorporen les visions profètiques com una categoria més de les facultats cerebrals (juntament amb la memòria o la raó), des del domini de la imaginació, com la causa principal de les revelacions durant els somnis. Les teories d'Aristòtil, que suggeria que la potència imaginativa era un origen de la visió onírica, van ser aprofitades per Avicena al *Liber de anima*, per diferenciar aquest estat del simple fet de dormir, que adquireix una visió negativa que provoca desconfiança, tal com es pot evidenciar en els mateixos textos dels sants Pares, quan advertixen que aquest estat oníric causa la perdició dels hòmens; és així com s'exhorta a les gents a seguir l'exemple dels sants virtuosos, que estan en vetla nit i dia per tal d'atendre Déu, entre les epístoles de sant Pau, els evangelis i la lectura de l'Apocalipsi i hom insisteix en la necessitat de romandre en estat d'alerta⁷.

No cal dir que la imatge del pecador com a adormit és un element clau i imprescindible en la literatura, associada sempre al vessant religiós; a través de les obres literàries s'aprofita la creació de textos sobre els somnis, on allò fonamental no és l'experiència onírica en si, sinó l'explicació hermenèutica i pragmàtica, que va més enllà dels límits personals i té en compte l'element de la persuasió, associat més al didactisme moral que a la ficció literària. El somni esdevé un tòpic recurrent en tota la literatura clàssica; per exemple, des de la literatura grega, a l'*Odisea* d'Homer es constata, en boca de Penèlope, que hi ha somnis vans i somnis vertaders, idea que es recull a la fi del llibre VI de l'*Eneida* de Virgili així com en Tertul·lià (*De Anima*, PL 46, 2), en el sentit que hi ha dues portes del somni, una de les quals és de fusta, per on tenen eixida les visions vertaderes; l'altra, és de blanc ívori, per on tenen cabuda les imatges fantàstiques o il·lusòries.

⁶ Segons Lynch (1998, p. 51) la *visio spiritualis* és aquella "in which a man, being still bound to a body, sees the truth as a dim reflection in a mirror which later he may know more fully and directly".

⁷ Aquesta mateixa idea es reitera sovint als textos del Nou Testament (Mt 24, 42-44; Mc 13, 33-37; Lc 21, 34-36; Rm 13, 11-12; I Cor 16, 13; Ef 6, 8; Col 4, 2; I Tes 5, 6-10; Ap 3, 2-3; 16, 15).

El somni sobrevé, visita o arravata i qui somia és conduït per camins enganyosos. Per als pitagòrics, els somnis són fills de la nit i missatgers de la llum. Per a Virgili, entre altres autors clàssics, el somni és una eina que acosta al lector un missatge didàctic, sobretot si es referix al futur, com és l'*oraculum*, que anuncia un esdeveniment imminent, la *visio*, que exigeix una interpretació i el *somnium*.

Com a model de les visions al·legòriques de la literatura medieval cal destacar el *Somnium Scipionis*, inclòs al llibre VI de *La República* de Ciceró, el *De consolatione Philosophiae* de Boeci, així com les obres italianes, sobretot *Il Corbaccio* de G. Boccaccio. En el *Somnium Scipionis*, el passatge VI comentat per Macrobi és una font inesgotable a l'Edat Mitjana europea (Curtius, 1955), per tal com revela una experiència privilegiada que permet influir en el destí més enllà de la mort⁸. S'hi distingeix entre somnis psicossomàtics i somnis hipnagògics o al·lucinants (Kruger, 1992, p. 32). En al·ludir-hi al fet que el cos és la presó de l'ànima i que la vida terrena és mort s'expressa el punt de vista pitagòric acceptat més tard per Plató i per la filosofia estoica i s'atorga rellevància a la visió de la caducitat de la vida i a la demostració de la immortalitat.

En aquest somni d'Escipió el protagonista, cansat d'un viatge, després d'haver estat en vetlla fins a ben entrada la nit, es veu apoderat per un son més profund d'allò habitual i, sobresaltat, la visió de l'Africà infon calma i allunya al receptor de tot vestigi de por: "Africanus se ostendit ea forma, quae mihi ex imagine eius quam ex ipso erat notior; quem ubi agnovi, equidem cohorrui, sed ille: 'Ades,' inquit, 'animo et omitte timorem, Scipio, et, quae dicam, trade memoriae!'" (1908, p. 40). Segons Macrobi esdevé el somni quan, estant dormits, ens envaeixen els mateixos sofriments d'ànim, corporals o de fortuna que quan estàvem desperts; en aquest moment, un oracle, un avantpassat o algun altre personatge venerable, com ara el mateix Déu, anuncia el que ha d'esdevenir o el que hem de fer o hem d'evitar.

Més que un somni pròpiament dit que gairebé sempre es veu acompanyat de figures ambigües que cal desxifrar i interpretar, el somni d'Escipió presenta una revelació en la màxima potència, per tal com aplega un oracle, una visió i

⁸ Aquesta font del *Somnium Scipionis* és aprofitada en obres de la literatura catalana medieval, com és *Lo Somni* de Bernat Metge, pel que suposa el paral·lelisme de la ficció al·legòrica en ambdues obres: en el cas de Ciceró, la figura de l'Africà, en el de Metge la presència de Joan I.

un somni, ja que contempla els mateixos llocs que ha de visitar *post mortem*; a més, és un somni perquè presenta aspectes amagats per la profunditat de la saviesa i només es pot interpretar amb la ciència.

A partir de l'aparició en somnis de l'Àfrica, la literatura d'Occident durant tota l'Edat Mitjana es veu influenciada pel *Somnium Scipionis*; és el cas del *De consolacione philosophiae* de Boeci, que dona lloc a l'aparició de l'Amor en el *Purgatori* de Dante; de l'home sol que revela els misteris del laberint de l'amor en el *Corbaccio* de Boccaccio; de l'ombra majestuosa de sant Agustí en el *Secretum* de Petrarca i de l'ànima del rei Joan I en *Lo somni* de Bernat Metge⁹.

L'al·legoria, el somni i les visions seran recursos molt emprats en la literatura de ficció sentimental. Des del *Somnium Scipionis*, la influència del somni es fa palesa al *Roman de la Rose*, poema francès del segle XIII, on Guillaume de Lorris evoca, en un marc al·legòric, el record d'un somni en què l'acompanya Ociosa al jardí de plaer, en una mena de *locus amoenus*. En la presentació del somni, el narrador, poeta i somiador, comença la història afirmant que té vint anys i relata l'aventura que va esdevindre una nit en què es va trobar profundament dormit, després de lamentar-se de les preocupacions a què l'havia emmenat l'amor. En l'aventura central del somni el protagonista desitja besar i gaudir de la rosa, que representa la imatge al·legòrica de la dona durant tota l'Edat Mitjana. Però a la fi desperta del somni i torna a la realitat.

La història del *Roman de la Rose*, tot i que té com a rerefons un amor cortès, a mig camí del joc de recursos literaris, al·legories i metàfores, esdevé aviat un clàssic en l'àmbit de la literatura universal i influencia en els textos literaris posteriors, que compartiran, entre altres aspectes, el fet de contar una història en vers, relatar una experiència en forma pseudoautobiogràfica, lamentar-se de les preocupacions que ocasiona l'amor, quedar-se dormit, tindre una visió i despertar de nou a la realitat. En aquest sentit, cal destacar que les mateixes circumstàncies conflueixen en altres obres representatives com *Il Corbaccio* de Boccaccio, on el protagonista explica com es troba abandonat pel disseny de la sàvia Fortuna i com experimenta el pas des de l'esfera de la realitat a l'àmbit diví, que s'allunya de la raó. Així, arribada la nit, explica com es va adormir, després d'haver-se alimentat sobriament i d'haver fet una llarga passejada, tal

⁹ La influència del *Somnium Scipionis* en *Lo Somni* de Bernat Metge ja va ser estudiada per Riquer (1964). En aquest vessant d'interpretació de *Lo Somni* cal destacar els estudis de Butinyà (2008, pp. 93-105).

com recomanen els manuals de medicina medievals, per tal d'induir el somni i allunyar els perills del plaer carnal¹⁰:

E da queste passamo alle divine, delle quali appena le particelle estreme si possono da' più sublimi ingegni comprendere, tanto d'eccellenza trapassano l'intelletti de' mortali. E intorno a così alti e così eccelsi e così nobili ragionamenti il rimanente di quel dì consumamo; da' quali la sopravvegnete notte ci costrinse a rimanere a quella volta: e, quasi da divino cibo pasciuto, levatomi e ogni mia passata noia avendo cacciata e quasi dimenticata, consolato alla mia usitata camera mi redussi. E poi che lo usitato cibo assai sobriamente ebbi preso, non potendo la dolceza de' passati ragionamenti dimenticare, grandissima parte di quella notte non senza incomparabile piacere, tutti meco repetendoli, trapassai; e, dopo lungo andare, vincendo la naturale oportunita il mio piacere, soavemente m'adormentai; e con tanta più forza si mise ne'miei sentimenti il sonno, quanto più gli avea il dolce pensiero trapassato di tempo tolto. (1977, pp. 6-7)

L'aportació més important que té lloc a l'obra de Boccaccio és que es deixa pas a l'esfera dels sentiments i de les passions, i a diferència de les obres anteriors, evoluciona des dels aspectes relacionats amb la vida ultraterrena als defectes de la carn, que fa que caiga en la sàtira misògina present a la literatura medieval. L'únic tret que no es veu alterat respecte al *Somnium Scipionis* és la inspiració autobiogràfica que es veu ara projectada en forma de diatriba misògina. El mateix Boccaccio relata com es troba ferit per la indiferència d'una dona de família noble; es troba sol, a la seua cambra, espai en què comença a pensar en els infortunis a què l'ha enmenat l'amor carnal:

Non è ancora molto tempo passato che, ritrovandomi io solo nella mia camera, la quale è veramente sola testimonia delle mie lagrime, de'sospori e de'rammarichii, sì come assai volte davanti avea fatto, m'avenne che io fortissimamente sopra gli accidenti del carnale amore cominciai a pensare; e, molte cose già trapassate volgendo e ogni atto e ogni parola pensando meco medesimo, giudicai che, senza alcuna mia colpa, io fossi fieramente trattato male da colei la quale io mattamente per mia singulare dona eletta avea. (1977, p. 3)

¹⁰ Un dels remeis que empren els metges per a la curació de la malaltia d'amor és fer una dieta a l'estil del que es considerava preceptiu en els tractats teòrics mèdics: ús del bany, ja que la causa de la malaltia és la sequedat (Cull/Dutton, 1991, I, p. 106), suar abans de menjar.

El protagonista de *Il Corbaccio*, desesperat i abandonat, com qui sols espera la mort, esperant l'auxili diví, troba el consol en tant que obra pietosa i experimenta una visió precedida d'una descripció al·legòrica dels camins deliriosos que porten al laberint d'amor. I en aquesta vall miserable, en què es troba perdut, se li apareix una ombra, tal com havia ocorregut al *Somnium Scipionis*, que ara, des del sarcasme de Boccaccio és l'ànima del marit de la dona a qui estima i que no el correspon. Es tracta d'un home gran i amb cabells bruns, que ara han esdevingut blancs, a causa del pas del temps, ja que sembla tindre al voltant de seixanta anys. Porta vestimenta de color roig, fet que atorga color a l'estança fosca en què es troba el protagonista:

E, mentre che io in cotal guisa e già quasi da ogni speranza abbandonato, tutto delle mie lagrime molle mi stava, et ecco, di verso quella parte dalla quale nella misera valle il sole si levava, venire verso me con lento passo uno uomo senza alcuna compagnia; il quale, per quello ch'io poi più dappresso discernessi, era di statura grande e di pelle e di pelo bruno, benché in parte bianco divenuto fosse per gli anni, de' quali forse sessanta o più dimostrava d'averne; e il suo vestimento era lunghissimo e largo e di colore vermiglio, come che assai più vivo mi paresse – non ostante che tenebroso fosse il luogo dov'io era. (1977, pp. 7-8)

La visió de l'home expert de cabells blancs s'adreça al protagonista i l'anomena suaument pel seu nom, tot i fer ús de les interrogacions continuades, en el mateix estil amb què el savi Salomó increpa al protagonista de *l'Spill*. Ara la veu de la visió pretén conscienciar al receptor no correspost per la vídua de la importància de conservar l'ànima i no perdre la raó entregant-se als instints carnals per les coses vanes i caduques del món real. El protagonista es troba desesperat, avergonyit i desconsolat, de tal manera que no sap discernir si es troba viu o mort i demana auxili a la visió:

– Qual malvagia fortuna, qual malvagio destino t'ha nel presente deserto condotto? Dove è il tuo avedimento fuggito, dove la tua discrezione? Se tu hai sentimento quanto solevi, non discerni tu che questo è luogo di corporal morte e perdimento d'anima, che è molto peggio? Come ci se' tu venuto? qual trascuranza t'ha qui guidato? [...]

– Ma, poi che la divina grazia, sì come credo, e non per mio merito, mi t'ha inanzi parato, io ti priego, se colui se' il quale già molte volte in altra parte veder mi parve, che tu – per quello amore che alla comune patria dèi e appresso per quello Dio, per lo quale ogni cosa si dee, e se in te è alcuna umanità – che di me t'incresca; e, se sai, m'insegni com'io de luogo, di tanta

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

paura pieno, partir mi possa; dalla quale già sì vinto mi sento che a pena
conosco s'io o vivo o morto mi sono. (pp. 8-9)

Condemnat a habitar al Purgatori, com a conseqüència de la conducta de la seua dona, es mostra trist i penedit; declara que ha tornat al món dels vius amb el ferm propòsit de conferir energia i seny per a fugir del laberint d'amor en què es troba. I explica al protagonista els defectes de les dones, amb especial èmfasi en els de la seua dona. Allò més autèntic i original en Boccaccio és el despit que inspira la seua crítica, plena de sentiment i alhora penediment, amb propòsit d'esmena.

Aquesta sàtira misògina, sense circumloquis i amb total crueltat cap al gènere femení ha constituït un referent aprofitat i assimilat més tard en altres obres literàries, com el mateix *Spill* de Jaume Roig, on el penediment de la visió que es remunta al *Corbaccio* es fa present en el protagonista, que desperta ja penedit dels seus pecats i, allunyat del contacte amb les dones, afirma que es dedicarà a fer obres de misericòrdia i a meditar, a l'estil dels ermitans.

Per la intenció satírica i moralitzadora, així com per l'esperit misogin, *Il Corbaccio* es relaciona amb la literatura antifeminista que té el seu origen en els *fabliaux* i els *novellini*. D'altra banda, la versió profana de la misogínia troba ressò en la producció moralitzadora dels escriptors ascètics, predicadors i teòlegs de la fi del segle XIV, com el *Llibre de les dones* d'Eiximenis o els *Sermons* de sant Vicent Ferrer, així com en obres representatives de la literatura misògina medieval, com el *Livre des lamentations du Matheolus* de Lefèvre, *El Corbacho* del Arcipreste de Talavera o l'*Spill* de Jaume Roig.

Pel que fa al *Livre des lamentations du Matheolus* cal dir que el to altament moralitzant es presenta en versos aplejats mitjançant el gènere de les noves rimades. A més de compartir la forma i un origen comú amb l'*Spill* pel que fa a la misogínia, que fa remuntar a la tradició patristica, a la Bíblia i a la medicina medieval, en ambdues obres es fan partícips els llegats dels *exempla*, els consells, els proverbis de sàtira social, al servei d'adoctrinar satiritzant o de satiritzar des del to doctrinal.

En ambdues obres, *Matheolus* i l'*Spill*, apareix un personatge que procedeix del món d'ultratomba, que en el cas de Matheolus és Déu Pare, a més de la visió de la Verge (III, vv. 2614-2621) que assegura en el protagonista frustrat i bígam un espai en el cel, ja que el triomf s'atorga únicament després de la

mort, quan se separa la presó del cos de l'ànima. El consell de Déu a Matheolus, com el del savi Salomó a l'*Spill*, a banda de contindre una elevada dosi de cristocentrisme i de mariologia, és defugir el contacte amb les dones i des de l'ataràxia mental sofrir les penes amb resignada paciència.

Sorprés en un estat proper al somni, a l'estil del *Somnium Scipionis*, o de *Lo Somni* de Bernat Metge, Matheolus, com després ho serà el protagonista de l'*Spill*, és cridat a partir d'una fórmula que relaciona la salutació de l'arcàngel a Maria: "Ne timeas" ("No hages por" v. 6479). En desaparèixer la visió sobrenatural tot retorna a l'estat anterior. El protagonista de l'*Spill* es troba en el moment de vigília que precedeix al període del somni; més que un somni, que contindria ambigüitats i aspectes difícils d'interpretar, la visita del savi Salomó es tracta d'una visió i d'una revelació que implica un canvi de conducta. Des de l'aprofundiment en la pròpia consciència, el dolor i el mal són mots claus (vv. 6369-6401):

Per reposar,
 volgu'm posar
 al llit, enjorn;
 ans de retorn,
 yo fuy despert.
 Quant he sofert, lo pensament,
 escasament
 m'o presentà:
 primer contà
 tots mos anys mals;
 recogità'ls
 ab amarguor,
 dolor, agror
 d'ànima mia.
 Presents tenia
 afliccions
 he passions
 mig oblidades
 he ja passades.
 Per tant, plorant
 he sanglotant,
 yo·m rebohcava
 he fort baschava,
 prou turmentat;
 descontentat
 de ma ventura,

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

com per natura
o per mal fat,
o per peccat,
o grosseria,
tant soferia,
tostemps penant.

A l'*Spill*, el protagonista, envellit i consumit per greus mals, abandonat del món, enuncia els turments d'una "negra vida" (v. 717), uns casaments negres, dolents (v. 768), cromatisme que evoca una nit més enllà de la nit física (v. 167). Derrotat i vençut, és notòria l'actitud del protagonista per corregir els vicis de les follies humanes al servei del triomf de les virtuts.

És així com aquest estat del protagonista ha d'explicar-se des d'un ressò místic, per tal com el somni alligador de Salomó acomplirà en el protagonista receptor una catarsi moral de canvi de conducta (motiu K 2035 en l'índex de Stith Thompson, "supernatural persons seen in dreams given advice"):

Aconortat
he confortat,
fantasiant
o dormitant,
yo stant axí
sobre·l coxí,
aguí terror
per la orror
gran que sentí.
Yo·m despertí
endormiscat;
mas ariscat,
los hulls girant
he remirant,
yo res no viu.
Hoý qui·m diu:
«O hom cansat!
Vell amansat,
enpagesit!
Vell envellit
en tos mals dies,
yo crech ja sies
despoderat,
apoderat

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

per filles d'Eval
Desperta't, lleva,
no hajes por. (vv. 6453-6479)

A l'*Spill*, l'aparició del savi Salomó, *exemplum* de sapiència i experiència en el contacte amb les dones, conforma tot un dramàtic monòleg interior, amb profusió d'interrogacions retòriques i exclamacions que intenten concentrar l'atenció del receptor, per tal que no torne a caure de bellnou en el perill d'una dona. Aquesta aparició de qui millor podia haver pres la forma del *verbum* a l'*Spill*, l'autor del *Càntic dels Càntics*, fa un repàs, de forma paral·lela al *Matheolus*, a la història sagrada, amb especial èmfasi en la deshumanització de la dona, a partir dels racontaments basats en l'experiència.

Des de "l'alta serra de meditar" (vv. 10254-55) en què el savi Salomó situa el protagonista que escolta les seues màximes, la reacció operada serà el canvi de vida activa en contemplativa i l'anteposició de la mort front a la presència femenina, perquè al capdavant el missatge amb què ha sigut alligonat és clar: sols "consonar-se" (v. 16232) amb la Verge i en la Trinitat de Déu, defugint les "espines" del matrimoni, per assolir la salvació eterna, principal motivació de tota l'obra.

Així, evitar les espines del casament i dedicar-se a la vida contemplativa, resignar-se pacientment al "Purgatori" del matrimoni per tenir assegurada una "cadira" al Regne dels cels, encara que solucions extrems de sil·logismes plantejats de forma diferent, comparteixen el mateix fons comú de moralitat, des del qual avança la lectura en un quadre detallat a l'estil de les *Vitae Christi* medievals on es qüestiona l'aparició de la dona en el món, antítesi de les excel·lències d'una Verge que supera les follies de la resta del gènere femení.

A més de les evidents comparacions i connexions existents quant al somni entre l'*Spill*, el *Matheolus* i *Il Corbaccio* que parteixen, com hem esmentat, de la tradició clàssica del *Somnium Scipionis*, en els textos hagiogràfics no són escadusseres ni menys aclaridores del simbolisme que pot arribar a adquirir la visió en somnis o la revelació de fets sagrats, procedents de Déu, o que impliquen un contacte directe amb Déu o amb un sant digne de veneració. En aquest estat, la visió no implica un canvi de conducta o retrau defectes en el receptor, sinó que es tracta d'una visió sagrada, des de la fusió amb el vessant espiritual.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

Despertar del somni té efectes negatius en qui experimenta la sensació frustrant de tornar a la realitat, allunyat de la visió espiritual. A l'*Spill* cal destacar les al·lusions a la vida de sant Martí i de santa Marta:

He com hugat
fon sent Ambròs,
qui fon al cos
del sant Martí,
tanbé Frontí
fon al de Marta
llegint la carta
de celebrar,
sobre l'altar
ells s'adormiren.
Dormint partiren
de sos bisbats,
per Déu guiats
mirablement.
Els, realment
feren l'ofici,
lo sacrifici,
santes preguàries,
per funeràries
dels susdits sants.
Llurs ajudants,
vent-los becar,
massa tardar,
los despertaren. (vv. 15318-15341)

De sant Martí contenen les *Vides de Sants Rosselloneses* com a la mort de sant Martí bisbe, sant Ambròs, bisbe de Milà, mentre cantava la missa es va quedar dormit i va tenir un somni profètic en què va assistir a la seua sepultura: “En aquel mateys dia, sent Ambrosi, bisbe de Milà, dementre que cantava la missa, *se dormí* entre la pístola e la prefàcia...après III hores lo despertaren disient que molt avia dormit. Per què, él lus dix: Sapiats que·l meu frare sent Martí és anat a Déu, e eu són anat a la sua sepultura, e no he pogude complir la darrera oració *per ço cor m'avets desperta?*” (*VSR*, III, 414).

Quant a santa Marta la tradició hagiogràfica relata els fets ocorreguts en la mort de santa Marta. Sant Frontí, que cantava missa en Peragorg es va adormir i va ser deportat fins la sepultura de la santa. En despertar-lo, Frontí es va enutjar: “*Sent Front* cantava messa en Peragorg. E après la pístola, *él*

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

s'adormí, e aquí Déus li aparec.de mantenent éls vengren a Tharescó; e de costa lo cors d'ela [de santa Marta], cantans ab los autres, dixeren tot l'ofici; e'l cors d'ela éls meseren ab les lurs mans en lo vas. On con en Peragorg fos cantat per los cantors, e'l diache volgués penre benedictió, per so cor volia dir l'evangeli, as-envides pogren despertar lo bisbe; per què él lur dix: Ho frares meus, *per què m'avets despertat?*" (VSR, II, 125).

Amb tot, i després de les mostres estudiades en les obres medievals en què es fa present un ser sobrenatural del món d'ultratomba, es pot al·ludir que aquestes visites oníriques són visions o oracles, més que no un somni *stricto sensu*, que inclouria ambigüitats i claus difícils de resoldre, si tenim en compte tant el somni de l'obra de Ciceró, com el contat per Lefèvre, Boccaccio o Jaume Roig, on es pretén aconseguir un canvi de conducta, com a garantia de salvació espiritual.

D'altra banda, els somnis negatius que impliquen un comportament amoral provenen de la influència del dimoni, mentres que aquells somnis que asseguren una bona obra provenen d'un personatge sagrat o, fins i tot, de Déu, com a oracle o anunci d'una visió profètica.

En últim terme, hi ha encara els somnis experimentats en la tradició hagiogràfica, on els sants entren en contacte amb Déu, amb un altre sant o experimenten una visió profètica, estats en els quals el fet de despertar implica un trasbalsament que obstaculitza el leit-motiv omnipresent en els textos i en la societat medieval, aconseguir la garantia de la salvació espiritual.

Bibliografia

- AGUSTÍ D'HIPONA, Sant (ed.). *De Genesi ad litteram* (trad. B. Martín). O.S.A. Madrid: BAC. vol. 15, 1957.
- ARNAU DE VILANOVA (ed.). *Opera medica omnia* (ed. L. Garcia Ballester). UAB, 1996.
- BOCCACCIO, Giovanni. *Il Corbaccio*. (ed. P.G. Ricci). Torino: Classici Ricciardi. Einaudi, 1977.
- BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia. Bernat Metge: *Lo somni: un Somnium Scipionis* redivivo y un *Civitate Dei* laico. *Revista de Filologia a Roma nica*, 25, pp. 93-105, 2008.
- CICERÓ, Marc Tul·li. (ed.). *Somnium Scipionis*. University of Michigan Library, 1908.
- CURTJUS, Ernst Robert. *Literatura europea y Edad Media latina*. México: Fondo de cultura económica. 2 vols, 1955.

Antonio CORTIJO OCAÑA & Vicent MARTINES (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 5 (2017/1)*

New Approaches in the Research on the Crown of Aragon

Nous aspects en la investigació sobre la Corona d'Aragó

Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2017/ISSN 1676-5818

- FÀBREGA ESCATLLAR, Valentí (ed.). Boeci, *Consolació de la filosofia*, ed. Valentí Fàbrega, Laia, Barcelona, 1989.
- FUENTE DEL PILAR, José Javier. *El baladro del sabio Merlin*. Madrid: Miraguano, 1988.
- GORDONIO, Bernardo de (Ed). *Lilio de medicina* (eds. J. Cull, B. Dutton). Madison, 1991.
- KRUGER, Steven. *Dreaming in the middle ages*. Cambridge University Press, 1992.
- LEFÈVRE, Jean. *Les lamentations de Matheolus et le livre de Leesce* (ed. A. G. Van Hamel). París: Bouillon, 1892.
- LORRIS, Guillaume de; MEUN, Jean de (ed.). *Le Roman de la Rose* (ed. F. Leroy). París: Honoré Champion, 1965-1970.
- LYNCH, Kathryn. *The high medieval dream vision: Poetry, Philosophy and Literary form*. Stanford University Press, 1988.
- MANSELLI, Raoul. Il sogno come premonizione, consiglio e predizione nella tradizione medioevale. *I sogni nel Medioevo, Seminario Internazionale*. Roma: Edizioni dell'Ateneo, pp. 219-244, 1985.
- MIGNE, Jacques Paul (ed.). *Patrologiae cursus completus series latina [PL]*. 217 vols, 1841-1855. Consultat en <http://www.roger-pearse.com/weblog/patrologia-latina-pl-volumes-available-online>
- RIQUER, Martí de. *Història de la Literatura Catalana*. Barcelona: Ariel. vol. 2, 1964.
- ROIG, Jaume (Ed.). *Spill de Jaume Roig* (ed. Anna I. Peirats). València: Acadèmia Valenciana de la Llengua. 2vols+Cd, 2010.
- SUÁREZ DE LA TORRE, Emilio. El sueño y la fenomenología onírica en Aristóteles, en *Cuadernos de Filología Clásica, V*, pp. 279-311, 1973.
- THOMPSON, Stith. *Motif-index of folk-literature*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press. 6 vols, 1955-1958.
- MANEIKIS, Charlotte; NEUGAARD, Edward. (Ed.). *Vides de sants rosselloneses [VSR]* (prefaci i aportacions de J. Coromines). Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana. 3 vols, 1977.
- WILLIS, James. Macrobi, *Commentarii in Somnium Scipionis*. Leipzig: Teubner, 1970.
- WITTMER-BUTSCH, Maria Elisabeth. *Zur Bedeutung von Schlaf und Traum im Mittelalter, Medium Aevum Quotidianum*. Krems, 1990.